

วิเคราะห์หลักตรรกศาสตร์ในพระพุทธศาสนา Analysis of Logic in Buddhism

กฤตสุชิน พลเสน

Kitsuchin Ponsen

พระสุริยัน ที่ปทุมโม (ผิงผาย)

Phra Suriyan Phuengphai

สิริพร ครองชีพ

Siriporn Krongcheep

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

Email: kitsuchin.pon@mbu.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 24 กรกฎาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 15 ธันวาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 19 ธันวาคม 2564

บทคัดย่อ

การนำเสนอบทความวิชาการในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของหลักตรรกศาสตร์กับพระพุทธศาสนา ตรรกศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล และเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปอธิบายความคิดทางปรัชญาให้มีความสมเหตุสมผล มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ดังนั้นตรรกศาสตร์จึงมิใช่ตัวความรู้และมีใช้ตัวความจริง แต่เป็นเครื่องมือหรือเป็นตัวนำเราไปสู่ความรู้ความจริงนั้น ผลการศึกษาคือถ้าหากปราศจากการคิดหาเหตุผลโดยวิธีการทางตรรกศาสตร์แล้ว ก็เป็นการยากอย่างยิ่งที่มนุษย์จะเข้าถึงทั้งความรู้ความจริงนี้ได้ ทั้งพระพุทธศาสนาและตรรกศาสตร์ต่างเกี่ยวข้องกับความจริงที่มนุษย์ควรแสวงหา พระพุทธศาสนาเห็นว่าชีวิตมีทุกข์ การขจัดความทุกข์ได้คือนิพพานนั่นคือการบรรลุความจริงสูงสุดของมนุษย์ ส่วนตรรกศาสตร์ทำหน้าที่วางระเบียบวิธีคิดเพื่อให้เข้าใจความจริง พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธว่ามนุษย์ไม่คิดแบบตรรกศาสตร์ ทั้งพระอริยบุคคลและปุถุชนต่างก็คิดแบบตรรกศาสตร์ด้วยกันทั้งหมด และการศึกษายังพบอีกว่าบางครั้งใช้ข้อเท็จจริงและบางครั้งใช้ประสบการณ์เป็นฐานการคิดเช่นกัน เพราะการคิดทั้ง 2 แบบเป็นธรรมชาติหรือปกติวิสัยของมนุษย์ทุกคน ดังนั้น จะเห็นว่าทั้งพระพุทธศาสนาและตรรกศาสตร์นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งเลยทีเดียว

คำสำคัญ: วิเคราะห์, ตรรกศาสตร์, พระพุทธศาสนา

Abstract

The purpose of this academic paper presentation is to demonstrate the relationship of logic and Buddhism. Logic is the science of reasoning and is an important tool for explaining philosophical ideas to be reasonable are more reliable. Therefore, logic is neither knowledge nor truth. but as a tool or guide for us to know that truth. The result of the study

is that without logical reasoning, it is extremely difficult for human beings to have access to both this knowledge of truth. Both Buddhism and logic are concerned with the truth that human beings should seek. Buddhism sees that life is suffering. The elimination of suffering is nirvana, that is, the attainment of the supreme truth of man. Logic is responsible for laying out a method of thinking in order to understand the truth. Buddhism does not deny that human beings don't think logically. Both noble people and ordinary people all thought logically together and the study also found that certainty and sometimes experience are also used as a basis for thinking. Because both types of thinking are natural or normal for all human beings, therefore, both Buddhism and logic are closely related.

Keywords: Analysis, Logic, Buddhism

1. บทนำ

ตรรกศาสตร์ เป็นวิชาการที่ทำให้มนุษย์รู้จักคิดและใช้เหตุผลอย่างมีกฎเกณฑ์ ซึ่งความมีเหตุผลนี้เองเป็นคุณลักษณะที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์อื่น ๆ รวมทั้งสามารถฝึกฝนตนเองยกระดับจิตใจตนเองให้สูงขึ้นได้ และนำไปสู่พ้นทุกข์ได้ ในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับวิธีการแบบตรรกศาสตร์ค่อนข้างน้อย เนื่องจากวิธีการนี้ไม่สามารถทำให้มนุษย์พ้นจากทุกข์ทั้งปวงอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ แต่พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธว่ามนุษย์ไม่คิดแบบตรรกศาสตร์ เพียงแต่กล่าวว่า การพ้นทุกข์อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้น ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยวิธีการทางตรรกศาสตร์ แต่ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักตรรกศาสตร์ แม้แต่พระพุทธเจ้า พุทธสาวก และพุทธสาวิกาก็ได้นำเอาตรรกศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ เช่น กรณีที่ทรงตรัสสอนนางกัสาโคตรมี และกรณีพุทธสาวิกาชื่อนางพระปณณาเถรีได้กล่าวโต้ตอบกับพราหมณ์คนหนึ่งผู้มีความเชื่อมาตั้งแต่เดิมว่า ผู้ใดก่อบาปกรรมใด ๆ ไว้ถ้าอาบน้ำในแม่น้ำ (คงคา) แล้วก็ย่อมทำให้พ้นจากบาปกรรมนั้นได้โดยสิ้นเชิง พระปณณาเถรีให้เหตุผลกับพราหมณ์ว่า ถ้าการอาบน้ำสามารถทำให้บุคคลพ้นจากบาปและไปสู่สวรรค์ได้แล้วละก็พวกสัตว์ที่อยู่ในน้ำคงพากันไปเกิดในสวรรค์กันหมด จะเห็นว่าแม้การพ้นทุกข์จะมีไม่ได้ด้วยวิธีการของตรรกศาสตร์ แต่มนุษย์ก็ไม่ได้เกิดมาเพื่อจะพ้นทุกข์กันทั้งหมดทั้งนี้ศาสตร์ต่าง ๆ หลายสาขาที่กำลังศึกษากันอยู่ตอนนี้ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์ เป็นต้น ล้วนไม่ได้นำไปสู่การพ้นทุกข์ในความหมายของพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด และศาสตร์เหล่านี้ต่างก็นำเอาตรรกศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และความจริงด้วยเหมือนกัน ตรรกศาสตร์แต่เป็นเพียงเครื่องมือหรือเป็นตัวนำเราไปสู่ความรู้ความจริงนั้น จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่คิด ส่วนตรรกศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีคิด

2. ความหมายของตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ เป็นวิชาแขนงหนึ่งที่เสนอข้อคิด กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องเหตุผล วิชาปรัชญาอาศัยตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงปรัชญา ดังนั้นตรรกศาสตร์มีการศึกษาและพัฒนา มาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ คำว่า “ตรรกศาสตร์” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ตรก” (หมายถึง การตรึกตรอง หรือความคิด) รวมกับ “ศาสตร์” (หมายถึง ระบบความรู้) ดังนั้น “ตรรกศาสตร์” จึงหมายถึง ระบบวิชาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความคิด คำว่าตรรกศาสตร์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Logic ซึ่งมาจากคุณศัพท์ภาษากรีกว่า Logike ซึ่งตรงกับคำนามว่า Logos หมายถึงความคิดและคำพูด ความคิดหมายถึงภาษาที่อยู่ในใจยังไม่

แสดงออกมาภายนอก เมื่อแสดงออกมาทางวาจาจึงเรียกว่า คำพูด คำว่า Logic จึงเป็นวิชาที่ว่าด้วยความคิดที่แสดงออกมาเป็นภาษา ความคิดหรือการคิดหมายเอาการคิดโดยใช้เหตุผล (Reasoning) (พระสุธัน เลียงวงศ์, 2552, 10)

คำว่า ตรรกศาสตร์ (Logic) หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลหรือเป็นศาสตร์ว่าด้วยการพิสูจน์หาเหตุผล (The science of proof for reasoning) จำนงค์ ทองประเสริฐ ให้ความหมายว่า “การตรรกะตรองที่มีกฎเกณฑ์ เป็นการให้เหตุผลด้วยกฎเกณฑ์เป็นความรู้ที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นวิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การให้เหตุผล” (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2538, 7) กิรติ บุญเจือ ให้ความหมายของตรรกศาสตร์ว่า “กฎเกณฑ์การใช้เหตุผล” (กิรติ บุญเจือ, 2536, 1) ความมีเหตุผลนี้เป็นคุณลักษณะของมนุษย์ที่สัตว์ไม่มีถามว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ดิรัจฉานอย่างไร กล่าวคือมนุษย์ไม่ใช่มีเพียงแต่ร่างกายเท่านั้น แต่ยังมีส่วนที่สำคัญกว่านั้นอีกคือจิตใจ ซึ่งทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์มากมาย คือมีความรู้เรื่องราวต่าง ๆ สูงกว่าความรู้ที่สัตว์มีตามสัญชาตญาณของมัน ดังนั้นความรู้ของมนุษย์จึงมีขอบเขตกว้างใหญ่ไพศาล นับตั้งแต่ความรู้ระดับต่ำสุดที่มนุษย์มีเหมือน ๆ กับสัตว์คือความรู้จากประสาทสัมผัส แต่มนุษย์มีความรู้ที่เกิดจากการเดาเหตุการณ์ การอนุมานเหตุผล และความรู้ระดับสูงสุดของมนุษย์ก็คือ ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้เองโดยไม่อาศัยประสาทสัมผัสและการอนุมานตามหลักเหตุผลเลย

สรุปความหมายของตรรกศาสตร์ ตรรกศาสตร์เป็นวิชาที่ทำให้มนุษย์รู้จักคิดและใช้เหตุผลอย่างมีกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนต่าง ๆ ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของตรรกศาสตร์ไว้ค่อนข้างที่จะสอดคล้องกัน คือ ตรรกศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลหรือเป็นศาสตร์ว่าด้วยการพิสูจน์หาเหตุผล (The science of proof for reasoning) ซึ่งความมีเหตุผลนี้เองเป็นคุณลักษณะที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ มนุษย์มีวิวัฒนาการทางความคิด การเจริญเติบโต การกินอยู่ การสืบพันธุ์ และการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด จึงหลีกเลี่ยงจากอันตรายมุ่งแสวงหาความสุข ส่วนลักษณะที่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ก็คือ การที่มนุษย์มีมันสมองรู้จักคิดสร้างสรรค์ มีเหตุผลและมีคุณธรรมประจำใจ คือมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ สูงกว่าความรู้ที่สัตว์มีตามสัญชาตญาณของมัน ฯลฯ

3. พระพุทธศาสนากับตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ หรือ ตรรกวิทยา เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล และเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้และความจริง โดยการอ้างเหตุผลนั้นสามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ นิรนัย (Deductive) กับ อุปนัย (Inductive) 1) การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (deductive argument) เป็นการนำความรู้ซึ่งยอมรับว่าเป็นความจริงทั่วไปมาเป็นข้ออ้าง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างข้ออ้างกับ ข้อสรุปมีลักษณะที่ว่าข้อสรุปที่ได้เกิดจากข้ออ้างโดยจำเป็น (necessity) ทำให้ข้อสรุปที่ได้ไม่ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ การอ้างเหตุผลแบบนี้จึงกล่าวว่าเป็นการรักษาความจริง (truth-preserving) โดยการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยมักใช้ในการคำนวณเชิงคณิตศาสตร์ หรือเรขาคณิต 2) การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย (Inductive argument) เป็นการนำความรู้ที่เป็นความจริงเฉพาะมาเป็นข้ออ้าง ทำให้ข้อสรุปไม่ได้เกิดจากข้ออ้างโดยจำเป็นแต่เกิดโดยความน่าจะเป็น (probability) ซึ่งข้อสรุปที่ได้มีลักษณะเกินกว่าเนื้อหาในข้ออ้าง ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ใหม่ได้แก่ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือความรู้ทางปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แม้การอ้างเหตุผลทั้งสองแบบนี้จะแตกต่างกันที่หลักฐานข้อมูลที่นำมาอ้าง แต่มีข้อเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ ข้อสรุปของการอ้างเหตุผลทั้งสองแบบล้วนเกิดจากการอนุมานเช่นเดียวกัน (ดำรงค์ วิเชียรสิงห์, 2542, 11) การให้เหตุผลในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างหลักและวิธีการให้เหตุผลในอนัตตลักษณะสูตร (Argumentation) ได้พบว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักและวิธีการให้เหตุผล 2 แบบ ได้แก่ 1) เป็นวิธีการให้เหตุผลแบบอธิบาย คือ นำหัวข้อธรรมเรื่อง

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มาตั้งเป็นหัวข้อเพื่อใช้ในการอธิบาย ต่อจากนั้นก็อธิบายเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจว่าข้อธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นอนัตตา ลงท้ายก็สรุปให้เข้าใจที่ว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอนัตตาก็เพราะว่ามันมิได้อยู่ในอำนาจที่จะบังคับให้เป็นไปตามที่เราปรารถนาได้เหมือนกัน กรณีอย่างนี้เป็นวิธีการให้เหตุผลที่ดำเนินการจากสิ่งที่เป็นสากลเพื่อไปสรุปสิ่งเฉพาะเจาะจง 2) เป็นวิธีการให้เหตุผลแบบสนทนา คือ นำหัวข้อธรรมเรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มาตั้งเป็นคำถามนำก่อน เมื่อผู้ฟังตอบว่าเป็นอย่างไรแล้วก็นำคำตอบนั้นมาตั้งเป็นคำถามต่อไปอีก เมื่อผู้ฟังเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ได้นำเสนอแล้ว ลงท้ายก็สรุปด้วยการตั้งคำถามให้ผู้ฟังยอมรับในเหตุผลนั้น โดยที่ผู้ฟังก็เข้าใจแจ่มแจ้งในเหตุผลนั้นด้วยเหมือนกัน กรณีอย่างนี้เป็นวิธีการที่ดำเนินการจากสิ่งเฉพาะเจาะจง เพื่อไปสรุปสิ่งที่เป็นสากล นอกจากนี้การให้เหตุผลในทางพระพุทธศาสนายังมีทัศนะอีกว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน จึงเกิดมีขึ้นมาได้มันเป็นไปได้ที่จะอยู่ ๆ ก็เกิดขึ้นมาเองโดยที่ไม่มีเหตุปัจจัยทำให้มันเกิด เพราะสภาพปัจจุบันปรากฏให้เห็นอยู่แล้ว มันเกิดแล้วดับ ๆ อยู่อย่างนี้ไม่มีวันหยุด ไม่มีใครไปสร้างให้มันเกิดมันก็เกิดเองได้ตามเหตุปัจจัย ทุกสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงได้ทุกขณะจิตตามกฎของสภาวะที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งทั้งหมดก็ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งไตรลักษณ์แทบทั้งสิ้น และเป็นเหตุผลที่สำคัญทางธรรมชาติ

ทั้งพระพุทธศาสนาและตรรกศาสตร์ต่างเกี่ยวข้องกับความจริงที่มนุษย์ควรแสวงหาพระพุทธศาสนาเห็นว่าชีวิตมีทุกข์ การขจัดความทุกข์ได้คือนิพพาน นั่นคือการบรรลุความจริงสูงสุดของมนุษย์ ส่วนตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือของญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา ทำหน้าที่วางระเบียบวิธีคิดเพื่อเข้าใจความจริงในการเกี่ยวข้องกับความจริงพระพุทธศาสนา และตรรกศาสตร์ต่างให้ความสำคัญกับความคิดทั้งคู่ แต่พระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่คิดมากกว่าระเบียบวิธีคิดเช่นที่ตรรกศาสตร์ให้ความสนใจ (อุทัย ภูคคหิน, 2558, 370)

4. วิเคราะห์ตรรกศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา แม้จะไม่ได้กล่าวถึงหลักตรรกศาสตร์โดยตรงแต่ก็มีเนื้อหาหลายตอนที่มีนัยเชิงตรรกะ อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับวิธีการแบบตรรกศาสตร์ค่อนข้างน้อย เนื่องจากวิธีการนี้ไม่สามารถทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงชั้นโลกุตระธรรม จนสามารถทำให้มนุษย์พ้นจากทุกข์ทั้งปวงอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ อย่างไรก็ตามจากการที่ได้ศึกษาพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า พบว่าพระองค์ยังนำเอาวิธีการทางตรรกศาสตร์มาใช้อธิบายหลักคำสอนอยู่เสมอๆ เช่น ตัวอย่างที่ปรากฏในบทสนทนาของพระพุทธเจ้ากับชาวเกสปุตตนิคม (ชาวกาลามะ) หรือกรณีที่ทรงตรัสสอนนางกิสาคโคตรมี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าพุทธสาวก และพุทธสาวิกาก็ได้นำวิธีการทางตรรกศาสตร์มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย เช่น กรณีพุทธสาวิกาชื่อว่าพระปุลณณาเถรีได้กล่าวโต้ตอบกับพราหมณ์คนหนึ่งผู้มีความเชื่อมาตั้งแต่เดิมว่า ผู้ใดก่อบาปกรรมใดๆ ไว้ถ้าอาบน้ำในแม่น้ำ (คงคา) แล้วก็ย่อมทำให้พ้นจากบาปกรรมนั้นได้โดยสิ้นเชิง พระปุลณณาเถรีให้เหตุผลกับพราหมณ์ว่า ถ้าการอาบน้ำสามารถทำให้บุคคลพ้นจากบาปและไปสู่สวรรค์ได้แล้วละก็พวกสัตว์ที่อยู่ในน้ำคงพากันไปเกิดในสวรรค์กันหมด (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553, 199)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่คิด ส่วนตรรกศาสตร์จะเกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีคิด พระพุทธศาสนาแสดงออกอย่างชัดเจนว่า การคิดแบบตรรกศาสตร์ไม่สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ แต่พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธว่ามนุษย์ไม่คิดแบบตรรกศาสตร์ เพียงแต่กล่าวว่า การพ้นทุกข์ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยวิธีการทางตรรกศาสตร์ ทั้งพระอริยบุคคล (ผู้ประเสริฐ กล่าวคือ พ้นจากทุกข์ในระดับที่แตกต่างกันจนถึงระดับหมดทุกข์คือพระอรหันต์) และปุถุชนต่างก็คิดแบบตรรกศาสตร์ด้วยกันทั้งหมด กล่าวคือบางครั้งใช้ข้อ

แน่ใจและบางครั้งใช้ประสบการณ์เป็นฐานการคิดเช่นกัน เพราะการคิดทั้ง 2 แบบเป็นธรรมชาติหรือปกติวิสัยของมนุษย์ทุกคน เพียงแต่อาจจะแตกต่างในสิ่งที่คิดดังกล่าวมาแล้ว พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้พระองค์ได้ใช้วิธีคิดทั้ง 2 แบบของตรรกศาสตร์เช่นกัน การที่พระองค์มีประสบการณ์กับบุคคลรอบข้าง เช่น เห็นชีวิตที่เกิดแก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ และพระองค์สรุปเป็นนัยทั่วไป (Generalization) ว่า “ทุกคนมีทุกข์” ซึ่งเมื่อนำเข้ารูปแบบการอ้างเหตุผลแบบตรรกศาสตร์อุปนัยแล้วจะเป็นแบบนี้

คนที่เกิด เป็น ทุกข์

คนที่แก่ เป็น ทุกข์

คนที่เจ็บ เป็น ทุกข์

คนที่ตาย เป็น ทุกข์

ฉะนั้น ทุกชีวิตมีทุกข์

อาศัยข้อสรุป “ทุกชีวิตมีทุกข์” เป็นข้อแน่ใจ เมื่อพระองค์นำมาอุปมาเปรียบเทียบกับพระองค์เอง ก็ย่อมได้ข้อสรุปว่า “พระองค์มีทุกข์เช่นกัน” เมื่อนำเข้ารูปแบบการอ้างเหตุผลแบบตรรกศาสตร์นิรนัยแล้วจะเป็นดังนี้

ทุกชีวิตมีทุกข์

เรา (เจ้าชายสิทธัตถะ) มีชีวิต

ฉะนั้น เรามีทุกข์เช่นกัน

เมื่อพระองค์ได้ข้อสรุป “เรามีทุกข์เช่นกัน” พระองค์จึงทรงชวนชายเพื่อดับทุกข์จนกระทั่งทรงค้นพบอริยสัจ 4 และดับทุกข์ได้เป็นบุคคลแรก และการค้นพบนี้แม้จะเริ่มต้นด้วยการคิดแบบตรรกศาสตร์ แต่การพ้นทุกข์จริงๆ เป็นการค้นพบด้วย “ญาณ” ไม่ใช่ด้วยการคิดแบบตรรกศาสตร์ แม้ภายหลังตรัสรู้แล้ว วิธีสอนของพระองค์ก็ดำเนินไปตามปกติด้วยวิธีคิดแบบตรรกศาสตร์ คือใช้ทั้งข้อแน่ใจและประสบการณ์ประกอบเพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจคำสอนของพระองค์ ฉะนั้นหากใครจะบอกว่าพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับตรรกศาสตร์เลยย่อมไม่ถูกต้องแน่ (วิทยา ศักยภินันท์, 2548, 11) แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ยอมรับว่าตรรกศาสตร์เป็นวิชาหรือเป็นศาสตร์ที่ควรเชื่อถือได้ทั้งหมด ดังที่พระพุทธองค์ได้แสดงหลักความเชื่อ 10 ประการให้แก่ชาวกลาหมะพังมีใจความว่า

อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา (มา อนุสสเวน)

อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบทอดกันมา (มา ปรมุปราย)

อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ (มา อิติกราย)

อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์ (มา ปิฎกสมปทาเนน)

อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ (มา ตกุกเหตุ)

อย่าปลงใจเชื่อ เพราะอนุমান (มา นยเหตุ)

อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล (มา อาการปริวิตกเกน)

อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว (มา ทิฏฐินิขณานกฺขนตยา)

อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ (มา ภพฺพรูปตาย)

อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่ามีอำนาจเป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ)

ต่อเมื่อใด รู้เข้าใจด้วยตนว่าธรรมเหล่านั้นเป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น สูตรนี้ในบาลีเรียกว่า เกสปุตติสูตร ที่ชื่อกาลามสูตร เพราะทรงแสดงแก่ชนเผ่ากาลามะแห่งวรรณะกษัตริย์ ที่ชื่อเกสปุตติยสูตร เพราะพวกกาลามะนั้นเป็นชาวเกสปุตตะนิคม ในแคว้นโกศล ไม่ให้เชื่อฟังงมงายไร้เหตุผลตามหลัก 10 ข้อ คำว่า “มา” อันเป็นคำบาลีในพระสูตรนี้เป็นการปฏิเสธมีความหมายเท่ากับ

No หรืออะไรก็อย่า แต่โบราณจารย์กล่าวว่า ถ้าแปลว่าอย่าเชื่อ เป็นการแปลที่ค่อนข้างจะแข็งไปควรแปลว่า “อย่าเพิ่งเชื่อ” คือให้ฟังไว้ก่อน ส่วนนี้ได้แก่สำนวนแปลของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ) วัดเทพศิรินทราวาส นักปราชญ์รูปหนึ่งในยุครัตนโกสินทร์แต่บางอาจารย์ให้แปลว่า “อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ” แต่บางท่านแปลตามศัพท์ว่า “อย่าเชื่อ” ดังนั้นการแปลในปัจจุบันนี้จึงมีอยู่ 3 แบบคือ 1) อย่าเชื่อ 2) อย่าเพิ่งเชื่อ 3) อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ การแปลว่า “อย่าเชื่อ” นั้น เป็นการแปลที่ค่อนข้างจะแข็งเป็นการไม่ค่อยยอมรับกัน ส่วนการแปลอีก 2 อย่างนั้น คือ “อย่าเพิ่งเชื่อ” และ “อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ” นั้นก็มีความหมายเหมือนกันแต่คำว่า “อย่าเพิ่งปลงใจเชื่อ” นั้นเป็นสำนวนแปลที่ค่อนข้างยาว ดังนั้นคำว่า “อย่าเพิ่งเชื่อ” เป็นสำนวนที่สั้นกว่าง่ายกว่าและเข้าใจได้ดีกว่าฉะนั้น การที่จะแปลให้ฟังง่ายและเหมาะสมก็ต้องแปลว่า “อย่าเพิ่งเชื่อ” เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ใครจะพูดก็พูดไปเราก็จับไป อย่าไปว่าเขาหรือค่านเขา แต่อย่าเพิ่งเชื่อต้องพิจารณาดูก่อนว่าถูกหรือผิดเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ เป็นบุญหรือเป็นบาป เป็นไปเพื่อประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าตรรกะในทางพระพุทธศาสนาเป็นเพียงทฤษฎีที่ว่าด้วยการรับรู้ทางผัสสะอันบริสุทธิ์ ซึ่งประมวลเอาความรู้ของเราไว้ได้ทั้งหมด เป็นทฤษฎีที่ทำให้ความรู้ของเราและความเป็นจริงของโลกภายนอกที่เรารับรู้และจินตนาการถึง มีความน่าเชื่อมากยิ่งขึ้น

5. บทสรุป

ในทรรศนะทางพระพุทธศาสนาถึงแม้ว่าจะไม่ได้พูดถึงหลักตรรกศาสตร์โดยตรง แต่เป็นที่น่าสังเกตคือหลักการหรือพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น บางครั้งก็แฝงไปด้วยหลักตรรกศาสตร์ก็มีฉะนั้นหากใครจะบอกว่าพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับตรรกศาสตร์เลยย่อมไม่ถูกต้องแน่ แต่พระพุทธศาสนาแสดงออกอย่างชัดเจนว่า การคิดแบบตรรกศาสตร์ไม่สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ได้ แต่พระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธว่ามนุษย์ไม่คิดแบบตรรกศาสตร์ เพียงแต่กล่าวว่า การพ้นทุกข์อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยวิธีการทางตรรกศาสตร์ แม้ภายหลังตรัสรู้แล้ววิธีสอนของพระองค์ก็ดำเนินไปตามปกติด้วยวิธีคิดแบบตรรกศาสตร์ คือใช้ทั้งข้อเท็จจริงและประสบการณ์ประกอบเพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจคำสอนของพระองค์ ดังนั้น จะเห็นว่าตรรกศาสตร์มิใช่ตัวความรู้ (Knowledge) และมีใช่ตัวความจริง (Truth) แต่เป็นเครื่องมือหรือเป็นตัวนำเราไปสู่ความรู้ความจริงนั้น กล่าวคือ ถ้าหากปราศจากการคิดหาเหตุผลโดยวิธีการทางตรรกศาสตร์แล้ว ก็เป็นการยากอย่างยิ่งที่มนุษย์จะเข้าถึงทั้งความรู้ความจริงนี้ได้ อย่างไรก็ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้สาวกถกเถียงกันเพียงการใช้เหตุผลทางตรรกะเท่านั้น แต่ให้เน้นการลงมือปฏิบัติในชีวิตจริงเพื่อนำตนไปสู่เป้าหมายคือการบรรลุธรรม เพราะการจะเข้าถึงความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนานั้น เกิดจากการปฏิบัติจนประจักษ์แจ้ง (วิปัสสนา) ด้วยตัวเองพิจารณาจิตใจด้วยปัญญา หรือการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ การรับรู้ความจริงด้วยตรรกะจะสามารถเข้าถึงในระดับสมมติสัจจะเท่านั้น การรู้ลึกซึ้งในขั้นปรมัตถ์จะเข้าถึงด้วยตรรกะไม่ได้เลย

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. (2536). **ตรรกวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). **ตรรกศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2538). **ตรรกศาสตร์ ศิลปะแห่งการนิยามความหมายและการให้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดำรง วิเชียรสิงห์. (2542). **ตรรกวิทยา**. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยรังสิต.

- พระสุธัน เลี้ยงวงศ์. (2552). ศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญหาทางตรรกศาสตร์ในสุวรรณสามชาดก. วิทยานิพนธ์
ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิทยา ศักยาภินันท์. (2548). พระพุทธศาสนากับตรรกศาสตร์, วารสารมนุษยศาสตร์ เล่มที่ 13
- อุทัย ภูคคหิน. (2558). วิธีคิดแบบพุทธตรรกวิทยาสู่แนวคิดที่ถูกต้องตามความเป็นจริง. วารสาร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่มที่ 1.